
Андрій
Дондюк

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ПСИХОЗІВ Спроби метафізичного наближення

Tatossian A. La phénoménologie des psychoses.

Paris: Le Cercle Herménétique, 2002. — 255 p.

«Феноменологія психозів» Артура Татосяна належить до найбільш значущих досліджень в історії феноменологічної думки. Вперше зазначена тема була окреслена у доповіді на Психіатричному та неврологічному конгресі 1979 року в Анже. У цьому відгукові ми хочемо насамперед схарактеризувати пошуки дослідника, який нібито початково не мав простору перетину для метафізичних смислів та медичного знання, але це проблема, на яку Татосян виходить у своїх подальших розмислах у контексті феноменологічного знання. Саме праця «Феноменологія психозів» стала для дослідника висновком його роздумів і розв'язанням практичних завдань у психіатрії.

Татосян свого часу раніше за інших відчув у психології та психіатрії той простір питань феноменологічного знання, що промовлятиме про повсякденність саме як відповідну структуру значень. Наші намагання побачити цей світ, інколи навіть в його прихованих формах, вимагають розуміння інтенційності, а саме інтенційності у відповідній сфері знання; власне, і раціональності цього вже пізнаного у світі. Та й врешті чим для нас може постати саме намагання усвідомити феномен інтенційності сприйняття світу — застереженнями від нього або ж способом визначити межі його розумності? В межах поставлених проблем навіть і сама теоретична психіатрія у певній розгубленості — чи то теоретичне знання у сучасному світі має, в першу чергу, орієнтуватися на метафізику у феноменологічних пошуках, чи то залишатись у просторі знання практичного. Саме в контексті повсякденного світу постають проблеми структу-

ри смислової реальності, а саме поняття повсякденності стане у подальшому однією з головних тем у «Феноменології психозів» стосовно можливого аналізу структур реальностей досвіду, до яких Татосян наближався у багатьох своїх роздумах у сфері феноменологічного знання. Поняття повсякденного зазвичай перетинається з поняттям «життєвого світу» в розумінні Едмунда Гусерля, і це не може не бути зрозумілим, адже це не лише створені в людському досвіді смисли, але й те, що ми можемо визначити як відповідні «правила гри» (*règles du jeu*), певні закони соціального або ж певне не-усвідомлення людиною інтерпретованих моральних та наукових норм знання. Безперечно, що дослідник у просторі саме теоретичної психіатрії зазначає, що це є тією структурою значень, яка передбачає рефлексивне, а саме той момент, що Гусерль свого часу визначив як «рефлексивний акт» у свідомості. Татосян наголошує на рефлексивному, що в контексті феноменологічного знання дає змогу аналізувати цей «рефлексивний акт» ще й у поті суцільної об'єктивації реальності.

Смисл повсякденного імплікує знання і тих відповідних «правил гри», які вже нібито присутні в людському розумінні. Дослідник використовує поняття сприйнятого, смаку, чуттєвого, наголошуючи на здатності людського більш чітко та конкретно щось «виокремлювати» в сприйнятому і розуміти досвід уже як водночас проблему трансцендентального пізнання; це власне й має бути засадовим для самої здатності побачити речі репрезентованого Світу; не можна не відзначити, що для Татосяна роздуми стосовно кантівських проблем у «Феноменології психозів» постають ще й як проблема критеріїв класичного та сучасного смислу, принаймні

якщо враховувати саме методологічні проблеми феноменологічного досвіду. Кілька тем саме у метафізичному досвіді вже не дають змоги замислюватися над цими переживаннями саме у формі кантівського питання, адже наявність як форма контакту з реальністю вже втрачена, принаймні втраченим буде саме це відчуття реальності; саме так Татосян визначає проблему у «Феноменології психозів», говорячи про діючі, активні форми аномальної свідомості, які виявляють себе вже як моменти психологічного знання. Татосян безперечно має рацію в тому, що ми навряд чи змогли б тоді говорити про автентичність зв'язку, що поєднує нас з дійсністю. Сам розрив здійснився як розрив з дійсністю, а проте все це постає у подальшому ще як проблема самої структурованості знаку; пізнання речі — це у будь-якому разі досвід практичного, і саме його дослідження у «Феноменології психозів» Татосян визначить у назві розділу «Досвіди, їх репрезентування як емпіричного Я, трансцендентального Я та чистого Я», в якому й сформулює проблему смислової структурованості. У досвіді, який ми можемо визначити як природний та повсякденний досвід, ми повинні від початку взяти до уваги емпіричне Я як природне та вже власне Я у досвіді. Стосовно ж Татосяна, то це ще й рівень досвіду, який себе проговорює в почуттєвому, а тому й постає як проблема теоретико-психологічного дослідження в аналізі процесу сприйняття минулого, пережитого у досвіді, власне психічного минулого як проблеми пізнаного.

Гусерль ще не визначив усіх методологічних проблем інтенційного щодо самої «конкретності» свідомості, які у подальшому стануть безперечно необхідними та важливими для феномено-

логічної психології та психіатричного знання взагалі. Отже, зробимо застереження, що феномен інтенційного вимагає розгляду теоретико-методологічного в контексті філософського знання загалом, що власне й зупиняє нас перед іншими дискусійними темами інтенційного. Гусерль, ніби для себе, не дозволяє у цьому просторі обґрунтовувати інтенційне в контексті ще й фізичного процесу, принаймні не згадує про це у своїх працях, але, попри все, в його текстах згадано про певну співвідносність між *суб'єктивними пізнавальними актами* та їх *смысловим наповненням*. Варто відзначити, що саме близькість тієї структури знаку, перед якою і постає феноменологічний метод сприйняття цього зв'язку між *інтенційними актами* та їх *предметним наповненням*, давала змогу виявляти у феноменологічній теорії цю когнітивну проблему досвіду, нехай спочатку на рівні «регіональних аспектів», а також те, як *інтенційні акти* у своїй формальній структурі дають змогу чіткіше виходити на рівень саме реальної свідомості досвіду. Йдеться не про сам досвід практикуючого, співвідносний з реальністю як такою.

Не в останню чергу саме це постало для Татосяна у формі певної вимоги стосовно чистого досвіду. Гусерль, як ми бачимо принаймні у відтвореному пізніше тексті «Формальної та трансцендентальної логіки», наголошує значущість трансцендентального досвіду. Формальну структуру інтенційної свідомості, інтенційності як можливості наукового бачення феноменологія визначає не як позитивність, а як «провокацію до сумніву» або до незгоди зі Світом, що залишився перед нами непізнаним.

Утім, про який емпіричний досвід ми мали б право висновувати у межах фе-

номенологічного знання? Емпіричний досвід після здійснення редукції постає перед нами як результат цілісного конститутивного процесу, частково це механізми конституювання часу, які самі перетворюються на відповідні феномени переживання свідомості. Водночас Татосян отримує право говорити як про репрезентованість (або про протилежність) смислів, так і про можливі «зсуви» у пережитому: вбачаючи тут проблему виключно методологічну, це належить бачити в просторі як емпіричного Я, так і трансцендентального Я; останнє в дослідженні й постає як рівень психічного досвіду. Хіба ж ні? Принаймні це дає Татосяну змогу у межах психології означувати попереднє сторіччя як постійне вдавання до відповідної «відточеності та адекватності у досвіді», вдавання, яке знає себе у постійних пошуках «між» досвідом емпіричного та досвідом трансцендентального, і саме це «між» і означає себе як можливий простір чистого Я, що перебуває у постійних намаганнях віднайти себе в поті власного переживання та світу.

Визначені Татосяном форми емпіричного Я, трансцендентального Я та чистого Я вже знайомі як певні форми методологічної редукції. Але це дає змогу відзначити, що перехід на рівень редукції від початку знає себе як тему тілесності, як певну методологічну операцію у досвіді, але тілесності, яка вже «бачить» себе і вже у цьому є часткою «трансцендентального апріорі». Саме феноменологічна пізнавальність і переходить на рівень сутнісного знання як трансцендентального, якщо, звичайно, зможе знайти себе у цих пошуках «між», знаючи водночас себе поза внутрішнім досвідом і поза природним як таким.

Вдаючись до теми сутнісного у «Феноменології психозів», автор визначає її

як тему сутнісного знання в розумінні відповідного ейдосу, якщо брати до уваги саме Гусерлеві інтерпретації. Для автора саме це і є можливістю перейти від рівня редукції ейдетичного через інтенційне у свідомості до питань цілісного сприйняття, ілюзійності у досвіді, певних ефектів галюцинацій у свідомості, навіть своєрідного обману почуттєвого. Феноменологія у просторі сучасного знання визначає цю проблему як часово-просторову в кантівському сприйнятті реальності, але це вже не є проблемою класичного досвіду як питанням реальності. Дискусії у цьому просторі гуманітарного знання, зокрема у межах психології, ускладнюють теоретико-метафізичні тлумачення проблеми як такої. Це змушує Татосяна наголошувати: «Чому стосовно саме досвіду?» Чи знаємо ми у психіатрії «діалектичні тлумачення власне сучасного діалектичного досвіду» як «патологію волі» чи як редукцію можливості у досвіді? Для дослідника це дає змогу принаймні означити проблему — чи можлива психологія як простір рішень «між», але між редукційним феноменом та власне небажанням побачити щось інше саме по собі. Це дасть психології змогу інтерпретувати проблему як своєрідну форму «шизофренічного відчуження» у сприйнятому, а також як намагання нормальної свідомості уникнути «не вартого» уваги щодо Світу, пережитого не до кінця у свідомості. Безперечно, це дає змогу виходити на рівень феноменологічної психіатрії. Татосян говорить про феноменологічні критерії саме щодо істинності (адекватності) досвіду і можливості структурувати у цьому контексті критерії захворювання. Метафізичні наміри таких теоретиків, як Гусерль, Гайдегер, Сартр, дають Татосяну змогу вказувати на

принципове значення феноменології для психіатрії. Зроблені Гайдегером висновки щодо редукційного, інтенційного у досвіді саму теперішність сучасного світу перетворюють на досвід як певне «буття-до-смерті». Тому Татосян веде мову про рівень інтенційності, яка дозволяє спостерігати за собою і не може знати себе як певний рефлексивний досвід (або як самостійний раціональний момент досвіду). Як ми у цьому контексті можемо визначити простір феноменологічного? Для теоретика це простір тієї інтенційності, яка, спостерігаючи за свідомістю «Я-можу», пробуджує саме у моєму досвіді бажання тримати себе у межах внутрішнього сприйнятого, але ще не пережитого до кінця. Це, власне, й дає змогу спостерігати за світом «поруч», водночас залишаючись у просторі світу.

Чи не це дає дослідникові змогу постійно звертатися до гусерлівської теми «життєвого світу»? Адже це простір ще й тієї оновлюваності для психології, практичної психіатрії, який дає змогу за рахунок пізаного минулого бачити саму «життєвість теперішнього». Плідні дослідження у цьому контексті Татосян виконав спільно з Полем Рикером. Вчений звертається до таких метафізичних питань, які є особливо цікавими у контексті феноменологічних пошуків мови і можливих вторинних інтерпретацій понять теоретичного у досвіді.

Проблеми, порушені Татосяном у рецензованій праці, у подальшому досліджуватимуть такі вчені, як Серж Валдиносі (сучасне когнітивне знання), Філіп Габестен (психологія та інтенційність, ідеї феноменологічної психології у працях Гусерля та Сартра), Жорж Лантері-Лаура (лінгвістичні розвідки щодо сучасної психіатрії) та інші дослідники.